

Zitierhinweis

Veselá, Lenka : recension de : Paolo Sachet, Publishing for the Popes. The Roman Curia and the Use of Printing (1527-1555), Leiden / Boston : Brill, 2020, dans : Český časopis historický, 2021, 4, p. 935-938, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/9240417816cf45df93685922cbeace61>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Jak je patrné z názvu knihy i jejího obsahu, zaměřují se jednotlivé kapitoly na různorodé otázky zahraniční politiky papežského stolce a jeho kulturních dějin. Jejím smyslem není poskytnout detailní, ucelený a komplexní vhled do problematiky papežství, to ostatně ani v jedné monografii není zcela představitelné. Podobně, jako je tomu u jiných publikací, složených z různorodých prací, však může čtenářům jednak napomoci v orientaci v tak složité problematice, jakou fenomén raně novověkého papežství nepochybně představuje, jednak prezentovat moderní, a přitom heuristicky, obsahově a koncepčně poctivý přístup k danému tématu.

Tomáš Černušák

Paolo SACHET

Publishing for the Popes. The Roman Curia and the Use of Printing (1527–1555)

(= Library of the Written Word. Volume 80)

Leiden – Boston, Brill 2020, 305 s., ISBN 978-90-04-34864-6.

Kniha *Publishing for the Popes* analyzuje vztah římské kurie ke knihtisku v letech 1527–1555, tedy v poměrně zásadním, a přitom badatelsky spíše opomíjeném období papežských dějin. Paolo Sachet zvolil za symbolický výchozí mezník svého zkoumání vyplnění Říma, jednu z nejvíce traumatických událostí raněnovověkých dějin papežství, které redefinovalo vztah kurie a císařství na další desetiletí. Symbolicky působí i rok 1555, kdy byl uzavřen augšpurský mír se všemi známými důsledky. K razantní změně došlo v tomto roce ovšem i uvnitř katolické církve, poté co byl do jejího čela zvolen aktivní představitel nedávno zřízené inkvizice Giovanni Pietro Carafa (jako Pavel IV.).

V průběhu těchto tří desetiletí byla katolická církev nucena čelit novým výzvám, mezi které patřil i rychlý nástup německé reformace. Je notoricky známo, že její představitelé dokázali rychle a především efektivně využít potenciál nového komunikačního média – knihtisku. Vztah reformace a knihtisku se proto stal vděčným objektem historického zájmu – na toto téma byly vydány desítky knih a studií, a to i v posledních letech.¹ Naopak vztah katolické církve ke knihtisku v jeho raném období je tradičně vnímán jako zdrženlivý či přímo odmítavý, ačkoli mu dosud byla věnována mnohem menší pozornost. Za vznikem premisy o negativním postoji kurie k novému médiu stojí nejen srovnání s progresivitou reformačních vůdců ve vztahu ke knihtisku, ale i výrazné soustředění katolické kurie na represivní oblast dobové knižní kultury – tj. kontrolu italského knižního obchodu, na kterou se kurie zaměřovala již od konce 15. století.

1 Enno BÜNZ – Thomas FUCHS – Stefan RHEIN (edd.), *Buch und Reformation. Beiträge zu Buch- und Bibliotheksgeschichte Mitteldeutschlands im 16. Jahrhundert*, Leipzig 2014; Jean François GILMONT (ed.), *The Reformation and Book*, Aldershot 1998; Holger FLACHMANN, *Martin Luther und das Buch. Eine historische Studie zur Bedeutung des Buches im Handeln und Denken des Reformators*, Tübingen 1996; Mark U. EDWARDS, *Printing, Propaganda and Martin Luther*, Berkeley, CA 1995.

Paolo Sachet zmiňuje v úvodu knihy, že jeho cílem je přezkoumat vžitý předpoklad o pasivním či negativním přístupu katolické církve ke knihtisku v dobách rané reformace. Vzhledem k tomu, že přímé prameny k této otázce neexistují, rozhodl se autor analyzovat všechny editorské a nakladatelské projekty z první poloviny 16. století, v jejichž pozadí stáli příslušníci římské kurie, a v rámci těchto aktivit sledovat stopy oficiální papežské strategie či alespoň koherentního postoje kurie ke knihtisku.

Úvodní kapitola popisuje první větší experimenty katolické církve s knihtiskem, které bezprostředně předcházely sledovanému období. Jednalo se o osamocené a nepříliš úspěšné aktivity veronského biskupa Giana Mattea Gibertiho (1493–1543), vídeňského biskupa Johanna Fabriho (1478–1541) a německého humanisty Johanna Cochlaea (1479–1552). Zásadní změny přišly až s aktivitami kardinála Marcella Cerviniho (1539–1555), který se jako první snažil prosadit systémové změny v této oblasti papežské politiky. Cerviniho osobnost a aktivity proto přirozeně představují jádro recenzované knihy.

Cervini je Sachetem představen jako komplexní a fascinující osobnost tehdejší kurie: autor sleduje jeho vzdělání, kontakty s katolickými humanisty i jeho práci pro římskou inkvizici. Kardinál působil oficiálně jako sekretář Alessandra Farnese a papeže Pavla II., byl vyslancem na císařském dvoře a legátem na tridentském koncilu, jehož jednání intenzivně připravoval. Cerviniho církevní kariéra vyvrcholila v roce 1555 krátkým pontifikátem (po volbě nezměnil své jméno a do dějin papežství vstoupil jako Marcel II.), nicméně již několik týdnů po svém zvolení zemřel.

Sachet představuje i Cerviniho osobní zájmy – kardinál vlastnil na svoji dobu ohromnou, téměř 1500 svazků čítající knihovnu, která se dnes nachází ve vatikánských sbírkách. Ústředním tématem je však Cerviniho angažmá v oblasti knihtisku, jímž výrazně ovlivnil a nasměroval politiku kurie v této oblasti v dalších desetiletích. V centru Sachetovy pozornosti stojí především ambiciózní nakladatelské projekty z první poloviny čtyřicátých let. V roce 1540 inicioval v Římě vznik konsorcia tří tiskařů (Antonio Blado, Stefano Nicolini a Benedetto Giunta), jehož cílem bylo vydávat knihy v řečtině. Projekt zkrachoval již po třech letech kvůli neshodám partnerů a finančním problémům, konsorciu se nicméně podařilo vytisknout tři knihy byzantských autorů (Nikolaos Sophianos, Eustathius ze Soluně a Thephylacust z Ohridu). Paolo Sachet díky nově objeveným pramenům provedl pro tento „řecký experiment“ excelentní mikroanalýzu, která osvětluje fungování celého projektu včetně jeho financování a individuální role jednotlivých aktérů. Nově nalezený archivní materiál autor navíc zpřístupnil v příloze knihy.²

V roce 1541 zahájil Cervini ve spojení s římským tiskařem Francescem Priscianesem další projekt, který byl zaměřen na vydávání latinských knih. Ani tento projekt, jehož výsledkem bylo celkem devět vydaných titulů, neměl kvůli nedostatečnému financování a problémům s odbytem dlouhodobější trvání (skončil v roce 1544). Po této zkušenosti Cervini rezignoval na trvalé spojení s konkrétní tiskárnou a pro své záměry flexibilně využíval různé tiskaře, a to i mimo Řím (Benátky, Boloňa, Florencie) a Itálii (Kolín nad Rýnem, Basilej a Paříž).

2 Appendix A: *The Greek Partnership Accounts*, s. 215–224.

V závěrečné kapitole představuje Sachet další – realizované i jen zamýšlené – nakladatelské projekty z pozdních čtyřicátých let 16. století, za nimiž sice již bezprostředně nestál Cervini, nicméně byl jejich inspirací a podporovatelem. Patří sem například tiskárna v národním centru švédské církve v Římě, klášteru sv. Brigity, kterou podporoval švédský arcibiskup v exilu Olaus Magnus. Pozornost je věnována i edičním plánům Ignáce z Loyoly v rámci nově zakládaného Collegia Romana a prvním konkrétním krokům kurie, směřujícím ke jmenování „stampatore camerale“, tj. oficiálního tiskaře římské apoštolské církve. O enormním rozsahu Cerviniho aktivit a jeho vlivu v této oblasti svědčí ostatně celkem 124 vydání plánovaných, podporovaných či Cervinim inspirovaných, jejichž anotovaný soupis se nachází v další – skvěle zpracované – příloze knihy.³

Podle Sacheta si hlavní aktéři těchto podniků byli dobře vědomi dřívějších pokusů v této oblasti. Zásadnější pro zjištění, zda šlo o systematickou politiku papežské kurie, je však snaha zapojit do projektů i další členy kurie. Ti se podíleli na půjčování rukopisů, které měly být vydány, na distribuci knih nebo poskytování finanční dotace, ale i na vyhledávání odborné pomoci mezi vzdělanci, působícími v jejich službách. K nejspolehlivějším spolupracovníkům Cerviniho patřil kardinál Guglielmo Sirleto, který se na kulturních aktivitách kurie podílel i po Cerviniho smrti v roce 1555.

Dílčí editorské projekty propojovalo podle Sacheta také společné tematické zaměření vydávaných knih. K prioritám v publikačních aktivitách tehdejší kurie patřily spisy svatých otců a texty raného křesťanství, zejména ty, které dosud nebyly tiskem vydány, či byly vydány „špatně“, tj. luteránskými teology. Další okruh vydávaných děl představovaly oficiální texty vztahující se k tridentskému koncilu a církevní dějiny, které byly vnímány jako důležité nejen pro podporu autority a tradice katolické církve, ale i kvůli vlastním argumentům proti protestantům a kritickým hlasům uvnitř vlastní církve.

Po celou dobu se nezměnilo ani zacílení vydávaných knih na úzce vymezenou, exkluzivní skupinu čtenářů: na katolické humanisty a vyšší klérus. Tato komunikační strategie zaměřená na výlučnou a vzdělanou skupinu v rámci katolické církve byla pro kurii ostatně typická. V pozadí vydávání řeckých textů zase stála její snaha navázat bližší vztah s představiteli východní křesťanské církve, a to dříve, než se podobným směrem vydá reformační tábor.

Na základě těchto společných rysů publikačních aktivit členů kurie první poloviny 16. století dochází Paolo Sachet k závěru, že se jedná o doklady oficiální papežské politiky vůči knihtisku. Autor ale zároveň zdůrazňuje, že pro katolickou církev bylo vždy zásadní zachovat paralelní fungování dvou linií: na jedné straně aktivní využívání knihtisku (být záměrně omezené na elitní skupinu příjemců), na straně druhé jeho silné omezování formou cenzury. Koexistence obou směrů podporovaly všechny důležité osobnosti kurie sledovaného období (Marcello Cervini, Ignác z Loyoly, Olaus Magnus, Guglielmo Serlito).

Přestože je potěšující, že autor koncept své knihy nepostavil na kontrastivním srovnání s aktivitami a postupy reformace, drobné shrnutí odlišného postoje reformačního tábora by zde určitě bylo na místě. Za zajímavý, byť diskutabilní považuji názor, že knihtisk,

3 Appendix B: *Short-title Catalogue of Books Sponsored by Cervini*, s. 225–240.

zprostředkovávající neomezený přístup ke znalostem nejrůznějšího obsahu, nepředstavoval pro tehdejší katolickou církev sám o sobě problém. Autor vychází z poznatku, že ve sledovaném období nezaznamenal v rámci kurie žádné negativní hlasy, týkající se samotného využívání knihtisku. Domnívá se, že církev cítila ohrožení spíše ze strany zprostředkovatelů této technologie, tj. tiskařů a prodejců knih. To také ovlivnilo pozdější plány na využití knihtisku v druhé polovině století, které byly striktně spjaté se založením vlastní papežské tiskárny v Římě (myšlenku realizoval Pius IV. jmenováním Paola Manuzia papežským tiskařem v Římě 1561 a Sixtus V. založením instituce „Typographia Vaticana“ v roce 1587). Je však otázka, zda a jak tato teoreticky možná premisa fungovala i v praxi, především té cenzurní.

Mezi řádky knihy také vysvítá jedna nevyřešená, možná však zásadní otázka. Proč představitelé kurie, frustrovaní již od dvacátých let 16. století záplavou protestantské literatury na knižním trhu, reagovali tak pomalu a těžkopádně, a to i v rámci svých vlastních „ideově-elitních“ mantinelů? Proč kurii trvalo dvě desítky let, než podnikla první kroky směřující k centralizaci využití knihtisku, a ještě déle, než se pokusila čelit přísunu protestantských tisků do Itálie? Římská inkvizice, mezi jejíž úkoly patřila i kontrola knižního obchodu, byla totiž zřízena až v roce 1542.

Dalším charakteristickým příkladem zdoluhavé realizace bylo i první oficiální vydání katolické Vulgáty, kterou tridentský koncil určil jako jedinou povolenou verzi bible. Ačkoli potřeba revidovaného vydání bible byla vnímána jako palčivá, k vydání tzv. Sixto-Klementiny došlo až v roce 1592. Jakou roli v tomto zdoluhavém procesu hrál konzervatismus katolických struktur a jakou jen silné vědomí zodpovědnosti?

Nicméně je potřeba na závěr zdůraznit, že Sachetova kniha, sledující pomalou cestu k byrokratickému využití nové technologie ve prospěch katolické církve, je v mnoha ohledech zásadní a inspirativní. Nejenže reviduje vžitě a příliš zjednodušené pojetí této otázky ve starší literatuře, za podnětný považuji i autorův metodologický přístup. Paolo Sachet vychází z klasických metod uplatňovaných v oblasti dějin knihy (*book history*) a kulturních, zejména náboženských dějin, své vývody však dokáže podložit i ekonomickými analýzami. Knihu nezahltí popisnými detaily a je schopen po celou dobu udržovat v popředí kruciólní otázku své problematiky. Zdařilou koncepci knihy považuji za inspirující nejen pro tradiční knihovědný výzkum, ale i pro další kulturně-historické obory, jako jsou dějiny umění nebo literárněvědný výzkum, jejichž – často významné – poznatky zůstávají až příliš často skryté širšímu okruhu historiků.

Lenka Veselá

Pavel SLÁDEK

Jehuda Leva ben Besal'el – Maharal. Obrana uzavřeného světa v židovském myšlení raného novověku

Praha, Academia 2020, 496 s., ISBN 978-80-200-3068-9.

Osobnost pražského Maharala – Rabiho Löwa přitahuje stále pozornost badatelů i laických zájemců o židovské dějiny a kulturu. Maharalovo dílo se studuje na celém světě